

ГРАФІЧНІ НАЧЕРКИ МИХАЙЛА ФІГОЛЯ

Стаття є спробою виокремити і проаналізувати маловідомий аспект у мистецькому доробку українського художника, педагога, мистецтвознавця Михайла Фіголя, а саме його графічні начерки, зроблені ним під час мандрів Україною та зарубіжними країнами, а також деякі рисунки, зарисовки та ескізи мистця.

Ключові слова: Михайло Фіголь, мистецтво, подорожі, графіка, рисунок, начерк, ескіз.

Мистецький доробок Михайла Павловича Фіголя значний і потребує постійного переосмислення бо, чим далі мить його відходу в світ інший, тим вагомішим і ціннішим він стає. Велика частина мистецької спадщина Михайла Фіголя, його малярство, графіка – є відомою для поціновувачів мистецтва в Україні та за кордоном. Його твори експонувалися на численних персональних міжнародних, групових виставках, всеукраїнських та обласних, є також чимало мистецьких альбомів, каталогів, буклетів, де представлені твори мистця. Постійно відкрита для бажаючих картинна галерея художника в Івано-Франківську на вулиці імені Михайла Фіголя.

Водночас, цікавою і досі маловідомою сторінкою творчості майстра є його рисунки, зарисовки, ескізи, начерки. Він, як і належить художникові, постійно робив їх на численних нарадах, зібраннях, конференціях, бо як правило, то була даремна трата часу, а час Михайло Павлович намагався не марнувати. З особливим натхненням такі начерки виконувалися художником під час мандрівок рідним краєм, подорожами закордоном. На сторінках альбомів, блокнотів, навіть на окремих клаптиках паперу, які дбайливо зберігає дружина Михайла Павловича, Тетяна Данилівна, залишилися сліди поруку руки майстра.

Частина таких зарисовок, зокрема із серії «По Індії», «По Дунаю», «По Середземному морю» експонувалась. Але в доробку Фіголя є чимало графічних робіт, рисунків, зарисовок, начерків які він, очевидно, не планував експонувати, а використовував їх швидше, як робочий, підготовчий матеріал та своєрідну художницьку гімнастику для вправності руки та ока. Малюючи щодня, при першій ліпшій нагоді, він перебував добрій мистецькій формі, підтримуючи арсенал художніх засобів у такому стані, як дбав про добру зброю і сухий порох вправний вояк.

Твори оригінальної графіки Михайла Фіголя мало привертали увагу критиків мистецтва, мистецтвознавців тому, що передовсім, він був відомий, як художник-монументаліст, живописець, автор епічних історичних полотен, тематичних картин, пейзажист, портретист. Його ескізи, начерки, зарисовки радше сприймалися як композиційні пошуки до майбутніх полотен. Однак, якось в чергове оглядаючи графічний доробок художника, виявилася цілком очевидною самодостатня мистецька повновартісність цих унікальних, оригінальних і дивовижно теплих мінішедеврів, які продовжують зберігати його енергетику.

Необхідність і потребу в постійній роботі з олівцем, вуглем, пензлем заклала, очевидно, найкраща на той час, мистецька освіта, здобута ним в інституті живопису, скульптури і архітектури ім. І.Рєпіна Академії мистецтв в Санкт-Петербурзі. Мабуть саме там майбутній художник збагнув і утвердився в переконанні, що мистецтво для нього є способом мислення, формою світосприймання і самовираження. Особливе відношення до графіки, як до важливої складової образотворчого мистецтва посилилося під час роботи над кандидатською дисертацією: «Українська сатирична графіка кінця XIX - початку XX ст.», 1972 р. [5], під час дослідження творчості художників О.Сорохтея, Я.Пстрака, М.Симашкевич та ін. [2, 3, 4]. Глибокі історичні знання, патріотизм, ідейність, широчінь та оригінальність мислення, чітке розуміння конкретного творчого завдання, вміння на відповідному рівні реалізувати творчий задум, висока професійна майстерність – такими є складові феномену Фіголя-художника.

Михайло Павлович Фіголь виховав не одне покоління художників, викладаючи рисунок, живопис, керуючи дипломними роботами, а отже, він добре володів педагогічним рисунком, коли однією виразною лінією чи штрихом, зробленими власноруч, треба зробити коректу, вірно пояснити чи скерувати напрямок студентської роботи. Для цього потрібно було завше перебувати у добрій професійній формі, яка можлива лише при постійній роботі з мистецькими матеріалами. Його щоденна праця є добрим прикладом для сучасних молодих мистців, студентів, які тепер мандрують здебільшого в інтернеті, та все частіше користуються сучасною цифровою технікою, а не розвивають професійні навички тренуючи і вдосконалюючи око та руку, душу і серце. Він усвідомлював, що справжній учитель є мистцем, а навчання – мистецтвом.

Михайло Фіголь багато подорожував. Пристрасть до мандрів, закоханість у дорогу, відповідала темпераменту мистця. Життя художника – неперевний ланцюг спостережень та вражень, тому він має постійно підживлювати запис життєвих відчуттів та емоцій. Чим більше вражень, тим багатша «скарбничка» пам'яті з якої художник зможе черпати матеріали, коли цього буде потребувати творча необхідність. Мандрівки далекі і близькі, контакти з новими людьми прекрасно виконували таку функцію. Фіголю довелося побувати майже у всіх країнах Європи, в Єгипті, Туреччині, Індії, Канаді. Фіголь добре знав і постійно вивчав світове і вітчизняне мистецтво, тому у подорожах замальовував важливі з точки зору історії мистецтва об'єкти, краєвиди тощо.

Впродовж усього життя художник малює своє рідне село Крилос. Десятки зарисовок крилоської гори, де він упокоївся, Успенської церкви, з її неповторними драконом та рельєфом «Успіння» в тимпані храму [1; 10, 15, 28, 42]. Під час щорічних студентських пленерних практик у Ворохті, якими багато років керував Михайло Павлович, він виконав чимало зарисовок гірських краєвидів, пам'яток сакральної архітектури [1; 11, 18, 21, 23-27, 35, 41]. Мандруючи Україною, поза увагою художника не могли залишитися величні силуети фортець у Кам'янці-Подільському, Хотині, Білгород-Дністровському, Олеську [1; 13, 14, 19, 21, 31, 37, 43], місця пов'язані з Т.Шевченком [1; с.20, 29, 32-34], пам'ятки архітектури, тощо [1; 12, 16-20, 22, 30, 36, 44]. Майже завжди

Михайло Фіголь підписує свої начерки, ставлячи дату і місце виконання. Інколи, при необхідності, він анотує, поточнює, розширюючи підпис об'єкту який замальовує. Так, наприклад, зображуючи один з монументів на канівщині, нижче рисунку підписує: «Збудовано селянами навколишніх сіл на честь осушення заплави річки Рось в 1914 р.» [1; 20].

Значну частину своїх начерків, зарисовок, ескізів Михайло Павлович виконав мандруючи закордонними країнами, які вабили його і як художника, і як мистецтвознавця, і як викладача історії мистецтва. У 1971-1972 рр. художник подорожує Росією. Відвідує давньоруські міста ровесники Галича: Суздаль, Володимир, Загорськ. Замальовує монастир в Суздалі, Дмитрівський собор та Золоті ворота у Владимирі, церкву в Загорську. В 1973 та 1985 рр. у його альбомі з'являються краєвиди Вірменії, Грузії [1; 84, 93], а 1982 р. мальовничі силуети Прибалтійських міст – Риги, Талліна [1; 48, 68, 69, 79, 91].

Етапною у творчості Михайла Фіголя була подорож до Індії 1974 р. Його вабила стилістика творів М.Реріха. Фіголь прагнув аби його пейзажі Карпат досягали монументальності і епічної величі реріхівських Гімалаїв. Там Михайло Павлович робить зарисовки побутових сценок, з захопленням малює екзотичних мешканців Індії, зображує храми в Мадрасі, Буланд-Дарваза, головну браму в Фатехпур-Сікрі, славетний Тадж-Махал, острів Елефант, набережну індійського океану, тощо [1; 53, 75, 81, 86, 92, 94-97].

1976 р. М.Фіголь мав круїз Дунаєм, завдяки чому побував у Болгарії, Угорщині, Румунії, Чехословаччині, Австрії, Югославії. Із цієї подорожі привіз чимало довершених рисунків архітектурних краєвидів, численних замків, храмів, тощо [1; 59-66, 73, 78, 80, 85, 87, 88]. Мабуть думав тоді художник і про Галич, коли малював румунський Галац. Роблячи свої замальовки, він прискіпливо добирає об'єкти для зображення. Як правило, це історичні та мистецькі пам'ятки романської архітектури, близькі часово і стилістично до пам'яток доби Київсько-Галицької Русі, усвідомлюючи, мабуть, скільки таких споруд, архітектурних комплексів могло б бути збережено в його рідній Галичині, якби історична доля не була такою складною для нашого народу.

В 1978 р. у Михайла Фіголя з'явилася можливість побувати на батьківщині титанів епохи відродження – в Італії. Собори Мілану, Флоренції, канали і архітектурні перлини Венеції, римські пам'ятки у начерках і зарисовках лягли до альбомів художника [1; 50, 54, 91]. Ще раз побувати у Словаччині, Чехії довелося М.Фіголю у 1979-1988 р., тоді ж він малює собор св.Стефана в Брно, замки Пернштейн, Вранов на Дії, Вавежі, тощо [1; 51, 53, 56, 57, 77, 78, 82, 83].

1981 р. був означений для Михайла Фіголя ще одним круїзом, на цей раз це був круїз Середземним морем, на берегах якого зароджувалася і розвивалася європейська і світова культура давньої Греції, Кіпру, Єгипту, Візантії. Як переконливо, згодом на лекціях М.Фіголя з історії стародавнього Єгипту чи Греції, виглядатимуть прозирки із зображенням професора на тлі єгипетських пірамід, сфінкса чи грецького Акрополя. Художник замальовує ці пам'ятки до альбому, при чому не рідко при зображенні єгипетських пірамід, на передньому плані ескізно малює екзотичних верблюдів, дивовижно вловлюючи їх пропорції та характер [1; 49, 52]. Мабуть, роздумував художник про долю

Роксолани перебуваючи в Стамбулі під час зарисовок мечетей та мінаретів візантійської столиці [1; 49, 55, 70, 89].

А ще Михайло Фіголь робив зарисовки у Франції, куди їздив у Канни на фестиваль мистецтв у 1984 р. [1; 58], у Болгарії (1989 р.), у Канаді, де мав персональну виставку (1993 р.), у Польщі (1997 р.). Майже з кожної із цих поїздок художник привозив окрім вражень, свої зарисовки, начерки тих місць, які власне й можуть частково розповісти про те, що міг відчувати художник їх виконуючи. Адже найважливішою їх ознакою, мистецькою вартістю є відчуття безпосередності враження, одномоментності перебування і виконання. Це як автограф і дата побаченого і відтвореного, котрі задокументовують мевну мить, момент часу, творчості, життя.

Начерк (sketch – англ.) – монохромне, неповне узагальнене зображення предметного чи уявного світу, яке зазвичай, виконується за короткий, інколи за дуже короткий проміжок часу, що часто не залежить від самого художника. При цьому, з метою пришвидшення роботи, використовується мінімальна кількість графічних засобів та матеріалів. Начерк – це ціле, побачене без деталей. Зарисовки – це повніше чим начерк, але теж не вичерпне монохромне зображення, що виконується з натури за час більший чим начерк, але відповідно менший чим довготривалий рисунок. Час, витрачений на зарисовки, як правило, визначає сам художник. Цей час залежить від того для чого ці зарисовки потрібні художникові. Зарисовки виконані з натури є ніби продовженням начерків у бік збагачення його деталями. При цьому слід зазначити, що різниця між начерками і зарисовками не лише у затраченому на них часі. Зарисовки виконують лише з натури, а начерк може бути як з натури, так і по пам'яті чи за уявою.

Для успішного виконання начерків, зарисовок необхідні ряд якостей якими блискуче володів Михайло Фіголь, а саме: зорове сприйняття та зорова пам'ять, спостережливість, вибіркового аналіз, вміння бачити цільно, досконало володіти графічними засобами тощо. Зорове сприйняття Фіголя загострене і глибоко індивідуальне. Воно обумовлене творчою направленістю мистця і тому не все, що художник бачить повертає його увагу та викликає зацікавлення і бажання зобразити. Але якщо щось спинило увагу, він прискіпливо вдивляється намагаючись оцінити і осмислити побачене. У сприйнятті художника відтворюється не увесь предмет чи явище з усіма подробицями і деталями, а вибірково лиш найважливіше, типове, найбільш характерне, тобто те, що йому потрібно саме у цей час, чи буде потрібне згодом, щоб розкрити і підкреслити в майбутньому художньому образі побачені та виокремлені особливості натури її стан, її конструкцію чи якісь її особливі естетичні якості. Іншими словами, Фіголь-художник спостерігає, аналізує побачене і робить для себе висновки.

Загострена спостережливість взагалі характерна для мистців і для Михайла Фіголя зокрема. Спостережливість художника виробляється в результаті великої практики, систематичного заняття рисунням. Ця звичка з'являється поступово, отримуючи нові практичні навички та емоційні враження. В такий спосіб художник розширює свій світогляд, збагачує свої творчі можливості.

Начерки Фіголя демонструють у першу чергу, його вміння спостерігати і відтворювати побачене. Його спостереження баченого може бути довгим,

неперервним чи дуже коротким, в залежності від обставин та намірів. У підсумку в свідомості мистця виникає не повний, але достатньо стійкий образ побаченого. Тому вміння гостро і уважно спостерігати довкілля є головним і вирішальним у творчому методі Фіголя-художника, автора зарисовок та начерків.

Вміння критично спостерігати, тобто аналізувати своє сприйняття і робити для себе і для глядача узагальнюючі естетичні висновки, у начерках Фіголя підсилено його специфічною особливістю бачити цільно, узагальнено. Цільне бачення яким володів Фіголь – це його індивідуальне, професійно виокремлене, викристалізоване, аналітико-синтетичне бачення. Це цінне і важливе для художника вміння зорозуміти образ, виокремлюючи при цьому головне, значне, вартісне із малозначущого; відрізнити типове від характерного, визначаючи при цьому внутрішній зв'язок між окремими частинами. Зрештою, це не що інше як стиль художника, за яким він стає оригінальним, пізнаваним.

Можна дивитись і не бачити. Тому важливо, щоб підсумки спостереження були збережені у свідомості, а ще краще відображені в тій чи іншій формі. Михайло Фіголь мав блискучу зорову пам'ять. Підсумки свого спостереження він відтворює у начерках на папері, картоні чи полотні в момент спостерігання чи пізніше, через певний короткий чи довгий проміжок часу, на основі зорового запам'ятовування. Як правило, випадкові подробиці побаченого не затримуються у пам'яті, а закріплюється тільки найбільш значиме і характерне, тобто саме те, що є необхідним для подальшого узагальненого зображення. Повнота образу предмету чи явища, що залишилось у зоровій пам'яті, залежить головним чином від тривалості проміжку часу між моментом запам'ятовування і послідовним зображенням, а також, в значній мірі, від сили емоційного бажання запам'ятати і утримати в свідомості побачене. Добра зорова пам'ять дозволяла Фіголю зберігати бачений образ впродовж тривалого часу. Цінність його начерків ще й у тому, що більшість з них виконані безпосередньо під враженням від побаченого, або за короткий час відтворено в більш сприятливих умовах.

Начеркам Михайла Фіголя притаманні такі якості як відбір і лаконічність. Він виконує їх за короткий час, інколи спинившись лише на мить. У цьому йому допомагає головний мистецький засіб – лінія. Лінію ще називають коліскою рисунку, а рисунок, як відомо, лежить в основі будь-якого твору образотворчого мистецтва. В рисунку розкривається зміст художнього твору, його основна думка, вирішується сюжетна і композиційна побудова. Лінія – основний графічний засіб у начерках Фіголя. Його лінія, вільно проведена загостреним кінцем звичайного графітного олівця чи іншим підручним матеріалом – професійна і красива. Вона може бути поетичною чи каліграфічною, епічною чи документальною. Інколи вона динамічна, швидка і впевнена, а інколи не смілива, ніжна і делікатна. Рух лінії цілком підкоряється свідомій волі і почуттям художника, скеровується і регулюється його рукою. Така начеркова лінія завжди передає стан мистця в мить творення, як кардіограма, що передає стан серця в певний момент.

Деякі начерки Фіголя виконані лише лінією, як до прикладу церква Б.Хмельницького в Суботові чи хата дяка в Кирелівці [1; 32, 33]. Є в доробку

художника начерки з використанням лінії та штриха – зарисовки Крилоса, Ворохти, Єгипту, Греції, тощо. Ритміка штриха в одних випадках творить тональну пляму, в інших, коли це потрібно художникові – деталізує матеріал та фактуру зображуваного. Деякі з начерків із циклів «По Індії», «По Середземному морі», «По Дунаю» є тональними. Є ряд зарисовок з використанням кольору [1; 39, 41, 45, 46, 92-98], як правило це пастелі. В арсеналі художника є так звані рисунки-репортажі, майже всі датовані, часто підписані, з деякими поясненнями чи особливими прикметами, які сприймаються як своєрідний ілюстрований щоденник.

На окрему увагу заслуговують академічні рисунки Михайла Фіголя, його графічні портрети, автопортрети [1; 100, 103], що засвідчують високий професійний рівень Фіголя-рисувальника, а також збережені ескізи до його творів «Опришки», «Ярославна», «Посли візантійського імператора Емануїла II у Галичі 1156 р.» [1; 104-108].

Аналізуючи графічний доробок Михайла Павловича Фіголя, зокрема його оригінальну графіку – начерки, зарисовки, ескізи, цікаво простежувати його улюблений, або найбільш вживаний формат, манеру і техніку виконання; співставляти зображене з подіями, які відбувалися у його житті; дізнаватися у яких роках він був найбільш продуктивний, яка тематика домінувала в певний період його творчості, чи малював він, наприклад, карикатури; виявити скільки начерків міг зробити протягом дня, а коли були у нього творчі спади; з'ясувати які з начерків, ескізів він перевтілював у твори станкового малярства, а які з них стали фрагментами його монументальних композицій, історичних полотен, портретів; побачити його перші начерки на папері та останні. Щоб у повній мірі, об'єктивно й без упередження оцінити великий мистецький доробок майстра, на сьогодні актуальною є необхідність видання ґрунтовного ілюстрованого альбому-каталогу Михайла Фіголя, куди б уповні увійшла вся мистецька спадщина видатного українського художника.

Література:

1. Лукань В. Начерки Михайла Фіголя. – Івано-Франківськ, 2007.
2. Фіголь М.П. Пстрак Ярослав. – К., 1966.
3. Фіголь М.П. Осип Сорохтей. – Львів, 1986.
4. Фіголь М. Графічні портрети О.Сорохтея. – Івано-Франківськ, 1990.
5. Фіголь М.П. Украинская сатирическая графика конца XIX – начала XX века: Дис. ...канд. искусствовед. наук: 17.00.05. – Ленинград, 1972.